

КРИТЕРІЇ ГОТОВНОСТІ ДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У МІЖКУРСОВИЙ ПЕРІОД

У статті висвітлено процес готовності до розвитку професійної мобільності викладачів філологічних дисциплін. Визначено критерії професійної мобільності та критерії готовності до розвитку професійної мобільності викладачів філологічних дисциплін.

Ключові слова: професійна мобільність, розвиток професійної мобільності викладача філологічних дисциплін, критерії мобільності.

М. Павленко. Критерии готовности к развитию профессиональной мобильности преподавателей филологических дисциплин в межкурсовой период. В статье освещены процесс готовности к развитию профессиональной мобильности преподавателей филологических дисциплин. Определены критерии профессиональной мобильности и критерии готовности к развитию профессиональной мобильности преподавателей филологических дисциплин.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, развитие профессиональной мобильности преподавателя филологических дисциплин, критерии мобильности.

M. Pavlenko. Criteria of preparation for the development of professional mobility of sciences in the intercourse period. The article outlines the process of readiness for the development of professional mobility of teachers of philological disciplines. The criteria of professional mobility of teachers of philological disciplines and stages of its development and criteria of readiness for the development of professional mobility of teachers of philological disciplines are determined.

Key words: professional mobility,

development of professional mobility of the filologic sciences, mobility criteria.

Мета: проаналізувати структуру готовності викладачів філологічних дисциплін до розвитку професійної мобільності; визначити її критерії та показники. Розглянути вітчизняний досвід формування готовності до професійної мобільності в педагогічній теорії і практиці; розкрити сутність поняття "готовність" до професійної мобільності.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна система вищої освіти покликана сприяти процесу європейської інтеграції як пріоритетного напрямку розвитку України. У цьому контексті на неї покладається завдання підготовки мобільних фахівців, розширення перспектив їх працевлаштування, формування почуття соціально-культурного партнерства.

Визначення основних напрямів модернізації вищої та професійної освіти в Україні неможливе без урахування її мети, що полягає у формуванні компетентного, висококваліфікованого конкурентоспроможного спеціаліста, котрий буде відповідати міжнародним вимогам і стандартам якості. Важливу роль у цьому процесі відіграють викладачі-практики, які покликані забезпечувати ефективну діяльність навчального закладу, де цілеспрямовано виховується й розвивається особистість, а це відповідно підносить рівень вимог держави й суспільства до особистісно-професійного розвитку викладачів. Саме цим значною мірою визначається успішність виконання соціального замовлення держави й потреб суспільства щодо підготовки гуманних, компетентних, конкурентоздатних спеціалістів [1, 8].

Сучасна система освіти характеризується варіативністю змісту

освітніх програм та технологій їх реалізації. Для ефективного вирішення повсякденних питань навчального процесу у вищому навчальному закладі викладачам філологічних дисциплін необхідно розвивати в собі вміння реалізувати навчальну діяльність в умовах вільного вибору мети, змісту, методів та засобів її здійснення; володіти рефлексивною діяльністю, прийомами самопізнання, самоаналізу та самооцінки; навчитися мобілізувати зусилля на зміну ситуації, бачення можливих результатів (професійне самовдосконалення через розширення компетентностей, зміна професійних орієнтацій, зміна соціального середовища, життєдіяльності і т. д.), тобто розвивати готовність до професійної мобільності. На сьогоднішній день активізація професійної мобільності сприяє забезпеченню зайнятості на міжнародному ринку освітніх послуг. Тому забезпечення європейського рівня готовності до розвитку професійної мобільності викладачів філологічних дисциплін є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Умови формування професійної мобільності фахівців розкрито у працях Т. Сорокіна, Н. Кожемякіної, Л. Сушенцевої, Є. Іванченко, Р. Пріми, Л. Пілецької, І. Нікуліної, Ю. Дворецької, А. Маркової, Б. Гершунського, С. Кутель, І. Смирнової та інших. Проблемі визначення критеріїв і показників розвитку професійної мобільності висвітлено в дослідженнях таких відомих педагогів, як: Ю. Бабанський, О. Барабанщиков, П. Городов, В. Ягупов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття "готовність" зазвичай використовують для демонстрацію результативності підготовки до певної діяльності. Зокрема, у Тлумачному словнику С. Ожегова дається таке визначення: "підготувати – зробити щось для організації, навчити, дати необхідні знання", "готовність –

стан, за якого все зроблено, все готово" [2, 489]. Отже, підготовку до чогось можна розглядати як формування готовності, а готовність – як очікуваний результат підготовки.

У наукових дослідженнях Л. Сушенцевої готовність подається як якість особистості, що забезпечує оптимальність професійної діяльності. При цьому науковець пов'язує психологічну готовність, перш за все, з мотиваційною, оскільки вважає, що саме мотиваційна сфера і зумовлює цілеспрямований, свідомий характер діяльності особистості, визначає її потенційні можливості [3].

Говорячи про структуру готовності до професійної мобільності, можна виділити критерії, що розкривають як властивості особистості майбутнього вихователя, так і якості мобільного фахівця як суб'єкта діяльності в їх сукупності. При цьому "критерій" ми розглядаємо як "ознаку", на основі якої здійснюється оцінка, класифікація або визначення будь-якого або будь-чого [4].

Так, М. Дьяченко і Л. Кандибович до структури готовності до різних видів діяльності включають такі компоненти: "позитивне ставлення до діяльності; адекватні вимогам професії риси характеру, здібності, темперамент, мотивації; необхідні знання, уміння та навички; усталені професійно важливі особливості пізнавальних, емоційних і вольових процесів" [5, 153].

У ході дослідження нами з'ясовано, що формування готовності викладача філологічних дисциплін до професійної мобільності значною мірою залежить від визначення її компонентів, а саме мотиваційного, пізнавального, діяльнісного і особистісного. Мотиваційний – ставлення викладача-філолога до професійної мобільності в певному просторі, що визначає його прагнення до вдосконалення навчально-виховного процесу. Мотиваційна готовність передбачає формування внутрішньої потреби до діяльності та установку на її ефективність. Основною із складників мотиваційного компонента готовності викладачів філологічних дисциплін до професійної мобільності доцільно виокремити: інтерес до філології як лінгвістичної культури й засобів філологічного виховання особистості; установку на вдосконален-

ня комунікативної компетенції; сформованість власної позиції як викладача-філолога.

Пізнавальний компонент означає обізнаність викладача-філолога із сутністю, особливостями професійної мобільності в певному соціальному просторі, а також особистісними вимогами. Він забезпечує ефективність внутрішнього плану дій щодо професійної мобільності та підвищує їх осмисленість, цілеспрямованість. Головними елементами даного компонента виступають: узагальнені лінгвістично-педагогічні знання та метакогнітивна обізнаність.

Діяльнісний компонент – це активний прояв професійної мобільності у філологічно-педагогічній діяльності. Він простежується в опануванні узагальненими способами діяльності, умінні застосовувати різні форми й методи навчально-виховного процесу. Так, професійна мобільність передбачає опанування навичками організаційно-виховної, навчально-виховної, філологічно-творчої, науково-методичної діяльності.

Особистісний компонент вказує на наявність особистісних властивостей, що сприяють прояву професійної мобільності викладача-філолога. Він включає до своєї структури здібності, якості та властивості викладача, що забезпечують успішність професійної мобільності в різних соціальних просторах.

У педагогічній теорії і практиці існує декілька підходів до тлумачення понять "критерій" і "показник". Ми вважаємо доцільним дотримуватися наукової позиції науковців, котрі розглядають поняття "критерій" ширше за своїм змістом, ніж "показник", а також того погляду, за якого показник є складовою критерію: ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються конкретними показниками [6].

Критерії та показники якості навчальної діяльності – сукупність ознак, на основі яких здійснюється оцінювання умов, процесу й результату навчальної діяльності, що відповідають поставленим цілям [7].

Зазначимо, питання про критерії, що використовуються в педагогічному експерименті, у науковій літературі залишається до кінця невирішеним і дискусійним. Неоднозначними

є й підходи до розуміння критеріїв. Зокрема, О. Барабанщиков і Н. Дерюгін дають щонайменше чотири визначення: а) критерій – це показник, об'єктивний вияв чого небудь; б) критерій – психологічна установка діагноста; в) критерій – мірило, тобто правило, яким треба керуватись при діагностуванні; г) критерій – питання опитувальника, анкети, тесту тощо [8, 23].

Незважаючи на деяку умовність, критерії є ідеальним зразком для порівняння з реальними явищами; за їх допомогою можна встановити міру відповідності, наближення до заданої моделі сформованості того чи іншого педагогічного явища. Критерії дають можливість з'ясувати, яким чином і з якими витратами можна досягти результату педагогічної дії.

Так, Ю. Калиновський як критерії оцінки мобільності виділяє:

- властивості та якості особистості: відкритість світу, довіра до людей і до себе, гнучкість, оперативність, локалізація контролю, толерантність;
- уміння: рефлексії, саморегуляції, самовизначення, визначення мети;
- здатності: бачити й розуміти суть змін у соціумі; бачити варіативність та альтернативність розвитку ситуації; конструктивно, продуктивно мислити; проектувати необхідні зміни в мікросоціумі; вирішувати проблеми; адаптуватися до змін [9, 284].

У дослідженнях, зорієнтованих на діагностику розвитку професійної мобільності викладача, Л. Амірова, за критерії бере активність, адаптивність, готовність та креативність і стверджує, що оцінка результатів готовності має здійснюватися за такими рівнями: критичний (відтворює сформованість професійної мобільності мінімального рівня, ініціативність спостерігається рідко, адаптивність невисока, професійна готовність проявляється сформованістю когнітивних компетентностей, недостатньо розвинені базові компетентності, мало виражена творча складова професійної діяльності); базовий (відображає сформованість професійної мобільності на рівні розв'язання практичних життєвих проблем, низька активність і працездатність у професійній діяльності, адаптивність

проявляється в мобілізації власних професійних знань і досвіду з метою успішного виконання професійних завдань та на комунікативному рівні, професійна готовність зумовлює діяльність переважно репродуктивно-алгоритмічного характеру, творчий компонент професійної діяльності виявляється в прагненні адаптувати нові професійні методики і технології до власної діяльності, професійна креативність виявляється фрагментарно); діяльнісний (дає змогу здійснювати професійну діяльність на рівні професійної майстерності; активність проявляється у високій професійній навченості, готовності сприймати професійний досвід інших, здатності ставити мету і передбачати результат діяльності, у високій працездатності; адаптивність виявляється завдяки оперативній реалізації власних ресурсів у вигляді життєвого та професійного досвіду, знань, умінь, компетентностей, особистісних якостей, які у сукупності забезпечують професійну гнучкість; професійна готовність знаходить вияв у системному, взаємопов'язаному характері базових і спеціальних компетентностей, що забезпечують репродуктивно-евристичний характер освітньої і професійної діяльності; професійна діяльність вирізняється творчою спрямованістю); компетентнісний (характеризує професійну мобільність на рівні професійної творчості; максимальний рівень активності і працездатності; висока адаптивність, самостійність, прагнення й уміння виконувати завдання дослідницького характеру; професійна готовність відзначається наявністю систематизованих професійних знань, умінь та навичок, здатністю до аналізу та рефлексії професійної діяльності; виконання професійної діяльності відбувається на когнітивно-перетворювальному рівні; висока вираженість потреби у самоосвіті та самовдосконаленні; творчість простежується у виробленні навички постійно аналізувати і критично оцінювати свою роботу, роботу колег, за необхідності творчо підходити до використання професійних технологій та засобів) [10].

За результатами досліджень Л. Сушенцевої слід виділити групу особистісних та групи діяльнісних критеріїв. До групи особистісних кри-

теріїв вчений відносить наступні: ціннісний (сформованість власної системи цінностей, характеру цінностей, позитивного ставлення до обраної професійної діяльності); мотиваційної готовності (професійна мотивація, мотивація самореалізації, мотивація досягнення успіху, знання основ готовності особистості до професійної мобільності); рефлексивний (переосмислення особистісного і професійного досвіду, позитивне ставлення до себе, сформованість рефлексивності); поведінковий (толерантність, довіра, відкритість, гнучкість, уміння працювати в колективі); пізнавально-професійний (знання, уміння, здатності, володіння ключовими компетенціями, кваліфікаціями (сформованість мегапрофесійних якостей), позитивної професійної "Я-концепції" (здатність до самооцінки себе в обраній професії, самоконтролю, самоаналізу). До діяльнісних критеріїв належить: цільовий (сформованість умінь цілепокладання), проектний (проекткування власної діяльності), контрольний (сформованість умінь самоконтролю власної професійної діяльності), адаптивний (швидке переключення з одного виду діяльності на інший, моделювання та проектування власної діяльності у змінених умовах), творчий (творчий підхід до розв'язання професійних завдань) [3].

Виходячи із сутності готовності до професійної мобільності викладача філологічних дисциплін та послугуючись результатами досліджень О. Нікітіної, у визначенні критеріїв мобільності необхідно враховувати два аспекти: готовність професійна (мобільність на основі рівня компетентності майбутнього фахівця) і готовність до активної реакції на складні ситуації, особистісна здатність до швидкого реагування та прогнозування самовияву.

Таким чином, готовність до прояву мобільності викладача-філолога включає суб'єктний і діяльнісний критерії. *Суб'єктний критерій* характеризується рефлексивним показником досвіду викладача (уміння оцінювати сформовану ситуацію, оцінювати свої можливості) і спрямованістю подолання складної ситуації (потреби, мотиви, світогляд, установки, цілі), вольовими рисами (рішучість, наполегливість, самовла-

дання, самостійність, ініціативність), потреба в суб'єкт-суб'єктній взаємодії у процесі професійного становлення. Показником готовності до професійної мобільності тут виступає усвідомлений образ себе як результат власної роботи над собою і постійного зусилля зберігати свою позицію, бути самим собою. *Діяльнісний критерій* характеризується такими показниками, як відкритість до змін, планування дій, проектування власного професійного розвитку та досягнення професійно значущих компетенцій у вирішенні педагогічних завдань; уміння знаходити оптимальні виходи із складної ситуації, аргументувати варіант вибору рішення, якість обґрунтованості явищ професійної діяльності; активність самовиявлення в нормальних і спеціально змодельованих умовах; свідомість, широта, інтенсивність, стійкість спрямованості (соціальної, професійної, особистісної) на досягнення високих результатів діяльності [11].

А. Маркова виокремлює такі групи критеріїв:

- об'єктивні та суб'єктивні;
- результативні та процесуальні;
- нормативні та індивідуально-варіативні;
- наявного та прогностичного рівнів;
- професійного навчання і творчості;
- соціальної активності та професійної придатності;
- якісні та кількісні [12, 55].

За А. Семеновою, критерії класифікуються в такий спосіб:

- інтегральні критерії як оцінка загального стану явища або процесу;
- часткові критерії як оцінка складників явища або процесу;
- одиничні критерії як оцінка окремих сторін складників явища або процесу.

Як наголошує науковець, показники фіксують певний стан або рівень розвитку окремого критерію. Показник – це явище або подія, на основі якого можна робити висновок про динаміку певного процесу [13, 432].

Визначені критерії та їх показники дозволяють виділити три рівні готовності викладача філологічних дисциплін до професійної мобільності:

- *пасивний* – характеризується низькою мотивацією до оволодіння

професійною мобільністю та творчої самореалізації; елементарною теоретичною підготовкою щодо сутності, особливостей та вимог, які професійна мобільність висуває до викладача; нездатністю проявляти професійну мобільність у філологічно-педагогічній діяльності, низьким рівнем сформованості професійно мобільних якостей та здібностей; несформованістю позитивної Я-концепції;

- *усвідомлений* – означає усвідомленість мотивів до необхідності володіння професійною мобільністю та творчу самореалізацію, достатню теоретичну підготовку щодо суті, якостей та вимог, які професійна мобільність вимагає від сучасного викладача філологічних дисциплін; здатність проявляти професійну мобільність у філологічно-педагогічній діяльності; достатній рівень сформованості професійно-мобільних якостей та здібностей; сформованість позитивної Я-концепції;

- *продуктивний* – характеризується усвідомленою та аргументованою мотивацією щодо володіння професійною мобільністю, творчою самореалізацією; ґрунтовною підготовкою щодо сутності, особливостей та вимог, які професійна мобільність висуває до особистості педагога; здатністю проявляти професійну мобільність у філологічно-педагогічній діяльності; високим рівнем сформованості професійно-мобільних якостей та здібностей; сформованістю позитивної Я-концепції.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумовуючи наведені погляди на поняття "мобільність", ми зробили узагальнене визначення, що мобільність – це одна із сутнісних характеристик людини, яка проявляється у професійній діяльності. Термін "професійна мобільність" означає здатність викладача до змін, прийняття нового, системного мислення, розуміння взаємозв'язків і взаємозалежностей у суспільному розвитку, що досягається на основі змін, пов'язаних з модерні-

зацією освіти.

Нами з'ясовано, що структура готовності викладача філологічних дисциплін до професійної мобільності виступає як єдність чотирьох компонентів – мотиваційного, пізнавального, особистісного та діяльнісного, що дозволяє визначити відповідні критерії (розуміння сутності, особливостей та вимог, які професійна мобільність висуває до особистості викладача-філолога; прагнення до професійної мобільності та творчої самореалізації; здатність проявляти професійну мобільність у філологічно-педагогічній діяльності; наявність особистісних властивостей та сформованість позитивної Я-концепції) та діагностувати певні рівні готовності до професійної мобільності (пасивний, усвідомлений та продуктивний). Зазначимо, що готовність викладачів-філологів до професійної мобільності сприяє підвищенню якості освіти.

Перспективним напрямом нашого подальшого дослідження бачиться з'ясування професійно важливих критеріїв розвиненості та активних методів розвитку професійної мобільності викладачів-філологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Клокар Н. І.* Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу: монографія / Н. І. Клокар. – К. : Либідь, 2010. – 528 с.
2. *Ожегов С. І.* Словарь русского языка / С. І. Ожегов. – М. : Советская энциклопедия, 1973. – 847 с.
3. *Сушенцева Л. Л.* Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Лілія Леонідівна Сушенцева. – К., 2012. – 469 с.
4. *Никитина Е. А.* Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук :

13.00.01 / Елена Александровна Никитина. – Иркутск., 2006. – 204 с.

5. *Дьяченко М. И.* Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: БГУ, 1976. – 193 с
- Военно педагогическая диагностика / А. В. Барабанщиков, Н. И. Дерюгин. – М. : ВУ, 1995. – 108 с.

6. *Батаршев А. В.* Диагностика профессионально важных качеств / А. В. Батаршев, И. Ю. Алексеева, Е. В. Майорова. – СПб. : Питер, 2007. – 192 с.

7. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень.* – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

8. *Барабанщиков А. В.* Военно педагогическая диагностика / А. В. Барабанщиков, Н. И. Дерюгин. – М. : ВУ, 1995. – 108 с.

9. *Калиновский Ю. И.* Развитие социально-профессиональной мобильности андропола в контексте социокультурной образовательной политики региона: дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук / Ю. И. Калиновский. – СПб., 2001. – 470 с.

10. *Амирова Л. А.* Профессионально-педагогическая мобильность учителя как целевая установка высшего педагогического образования / Л. А. Амирова // *AlmaMater : вестник высшей школы.* – 2004. – № 1. – С. 55–60.

11. *Никитина Е. А.* Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Александровна Никитина. – Иркутск., 2006. – 204 с.

12. *Маркова А. К.* Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. К. Маркова // *Педагогика.* – 1995. – № 6. – С. 55–63.

13. *Семенова А. В.* Формирования профессиональной компетентности фахівців засобами парадигмального моделювання / А. В. Семенова // *Педагогіка вищої школи: [навч. посіб.].* [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – С. 432–446.

Стаття надійшла 6.05.2017 р.